

Mudats tots los perfils
**Aportacions a la biografia
de Francesc Fontanella**

PEP VALSALOBRE *Institut de Llengua i Cultura Catalanes (UdG)*

RESUM: Noves aportacions biogràfiques sobre el poeta i dramaturg català barroc Francesc Fontanella, cabdals per reinterpretar la seva obra, sempre vinculada a la peripècia biogràfica i al convuls avatar històric de la guerra dels Segadors i l'exili. S'hi redefeixen o rebutgen tòpics biogràfics erronis o mal interpretats.

PARAULES CLAU: literatura catalana moderna; literatura catalana barroca; Francesc Fontanella; biografies literàries.

ABSTRACT: This article offers new biographical information on the Catalan playwright and poet Francesc Fontanella, whose work is always closely linked to his life and more specifically to the upheaval of the War of 1640-1652 and the exile that followed. The article corrects or rejects many traditional claims regarding his biography.

KEYWORDS: Early-Modern Catalan literature; Baroque Catalan literature; Francesc Fontanella; literary biographies.

La biografia del poeta i dramaturg barroc barceloní és tan apassionant en termes globals com desconeguda en aspectes particulars. En efecte: disposem d'un esbós biogràfic de Francesc Fontanella que està ben assumit pel gremi d'historiadors de la

NOTA. Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca FFI2009-09630 del MICINN. He d'agrair les orientacions i els comentaris que m'han ofert Josep Capdeferro, Eulàlia Miralles i Albert Rossich, així com les notícies documentals que tan amablement m'han facilitat Òscar Jané, Rosa Nacente, Xavier Puigvert i Pep Vila. Pel que fa a les sigles dels centres documentals esmentats, són aquestes: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona), ACB (Arxiu de la Catedral de Barcelona), ACGAX (Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Olot), ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), ADG (Arxiu Diocesà de Girona), ADPO (Archives Départementales des Pyrénées Orientales, Perpinyà), AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), AMAE (Archives du Ministère des Affaires étrangères et européennes, París), BC (Biblioteca de Catalunya), SHAT (Service Historique de l'Armée de Terre, París). Està previst que, en un futur ben immediat, un equip de col·laboradors a l'entorn d'un projecte dirigit per qui signa aquestes ratlles duguí a terme l'edició crítica completa de l'obra fontanellana. Així mateix, tenim en procés d'elaboració una biografia completa del personatge, de la qual aquí aportem les darreres novetats.

literatura i de la cultura, i que ens el representa com un literat precoç i brillant, ben considerat en les altes esferes polítiques i culturals del Principat; el cap d'un cenacle literari innovador, elitista i desafiador; doctor en ambdós drets a dinou anys; el promotor d'un teatre culte sense complexos i en català, que incorpora les novetats més destacades del panorama internacional; un autor que conrea una poesia ambiciosa i d'amplíssims registres i models –cada dia que passa li detectem més vinculacions amb la literatura francesa i italiana, a banda de la castellana–; un home profundament implicat en l'ambient secessionista i que participa ben activament en els fets de la revolució institucional catalana –que actua militarment en algunes de les més importants batalles de la guerra dels Segadors, que està involucrat políticament en el partit francès per la separació del Principat de la monarquia espanyola, com ara la participació en l'ambaixada de pau de Münster–; que paral·lelament pateix tràgics revessos familiars –com la mort de les dues esposes–; que, desenganyat, opta per la vida religiosa després dels fracassos familiars, polítics i militars, un cop al Rosselló; que en l'àmbit religiós també continua de manera brillant l'activitat intel·lectual i la literària, al costat de la nova faceta de predicador i professor universitari, fins a esdevenir prior del convent de Sant Domènec de Perpinyà, etc. En definitiva: tenim ben interioritzat el retrat d'un jove barceloní intel·lectualment brillant i atrevit, vitalment fogós i entusiasta, innocent i combatiu, vinculat finalment pel pes insuportable de la catàstrofe familiar i col·lectiva, per bé que continuarà una vida intel·lectualment i literàriament activa des del refugi, primer polític i finalment religiós, del Rosselló.¹

I malgrat aquesta primera percepció, ben mirat no tenim sinó notícies disperses, sovint inconnexes i de vegades sense fonament, de manera que la biografia que podem dibuixar del poeta és al capdavant ben boirosa i plena d'interrogants.² Pitjor encara: tan aviat com ens aturem en els detalls, ens adonem que en ocasions les dades més àmpliament difoses no tenen suport documental, mentre que altres vegades es tracta d'interpretacions abusives o simplement errades. És hora, aquí, si més no, de recordar aquells casos de provisionalitat sense base documental i de difondre noves descobertes que contradiuen o matisen molts dels trets biogràfics assumits acríticament.

Així és: darrerament s'han posat al descobert un enfilall de noves dades tant mitjançant publicacions diverses sobre el personatge o el seu entorn com de la recerca documental directa en arxius de qui signa aquestes pàgines. Aquest paper pretén, doncs, posar ordre en les dades que manejàvem fins ara, difondre les darreres novetats en els avatars biogràfics de l'escriptor i, a partir d'aquestes, redefinir la visió convencional que tenim del poeta.

1. Cf. la darrera aportació en aquest sentit a Valsalobre (2008).

2. Com reconeixia fa ben poc un dels investigadors que més dades ha proporcionat a la reconstrucció de la biografia del nostre autor, Pep Vila (2007, p. 343).

En el cas de Francesc Fontanella, no es tracta simplement de dades que ens permeten conèixer-ne millor la biografia –cosa que podria tenir un interès ben col·lateral en l'estudi de la seva obra literària–, sinó de veure com la nova visió que del poeta se'n desprèn comporta paral·lelament projectar una perspectiva diferent en una gran part de la seva obra literària, per tal com Fontanella és un poeta l'obra del qual apareix estretament vinculada a la seva peripècia vital (Miró 1988, Valsalobre 2008). D'aquí que un coneixement més pregon i precís de la seva biografia, si bé no necessàriament ha de millorar substancialment la interpretació literària del conjunt de la seva obra, sí que ens oferirà nombroses i valuoses pistes per ordenar els seus textos, per conèixer-ne l'origen, el destinatari, possibles claus, etc.³ En tot cas, aquell poeta que imaginàvem quasi novel·lescament va prenent ara un aspecte prou més complex i polièdric, és a dir, més real.⁴

Una data de naixement esmunyedissa

El primer element de la biografia fontanellana coincideix a ser també el primer escull per a l'estudiós: segons l'escriptor, erudit i polític olotí Josep Saderra (1850-1924), en un estudi publicat pòstumament, Francesc va néixer el 1622, perquè va ser batejat el 24 de desembre d'aquell any (Saderra 1975, p.10).⁵ Ara bé, la revisió dels llibres de baptismes custodiats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona ofereix un resultat desolador: el llibre de baptismes relatiu a l'any 1622 no existeix.⁶ Saderra

3. Ben diferentment del cas de Vicent Garcia, l'obra del qual apareix prou aïllada de la peripècia biogràfica o, simplement, del context històric, fora d'alguns casos excepcionals com el del panegíric a Felip de Berga en ser nomenat rector de l'Estudi General de Lleida, o els sonets a Perot Rocaguinarda i a Joan de Montcada.

4. Hi ha alguns moments cabdals de la seva biografia personal, intel·lectual, literària, militar i política que estan a hores d'ara prou ben documentats i en els quals, per tant, no entraré: el certamen de 1643 (Brown 1987), l'anada amb l'ambaixada catalana a Münster (Costa; Quintana; Serra 1991; Torres 2006, p. 225-232; vegeu Sanabre 1956, p. 351-365), la participació en els actes de Carnestoltes del 1647 (vegeu les novetats que aporta Miralles 2009 sobre la relació entre un text dialogat burlesc en vers, *L'ambaixada...* i les cartes de paròdia cavalleresca amb les monges del convent dels Àngels de Barcelona), la presència al setge de Barcelona de 1651-1652 i la sortida de la ciutat al capdavant de l'artilleria, l'ingrés al convent de Sant Domènec de Perpinyà i algunes dades sobre la seva carrera eclesiàstica a l'orde dominicà, la predicació quaresmal i l'ensenyament a l'Estudi General perpinyanenc, i altres dades relatives a l'estada de mitja vida al Rosselló (vegeu Vila 1983 i 2007, i també Valsalobre, en premsa); finalment, també està ben establerta la data aproximada de la seva mort: 1682-1683 (Torrent 1968, p. 7, n'havia fet una primera aproximació –1680-1685– i Rossich 2001 va afegir-hi precisions definitives).

5. A la p. [3], Saderra especifica que els cinc darrers fills de Joan Pere Fontanella i Margarida Garraver –Benet, Maria Margarida, Mariàngela, Clara i Francesc– havien estat batejats a la catedral barcelonina.

6. Els llibres de bateigs entre 1617 i 1681 no consten avui a l'ACB per causa de la dispersió i pèrdua de documentació amb motiu de la guerra de 1936-1939. En canvi, els llibres de Baptismes núm. 8 i 9 ens ofereixen dades d'altres germans de Francesc que confirmen les dates de naixença respectives, ja conegudes (Saderra 1975, p. 9): llibre 8, f. 110: «Al 26 de dits [juny 1609] fonch batejat Benet Joan

va consultar l'arxiu catedralici, sens dubte, tal com es desprèn de les dates que ofereix d'altres germans batejats a la seu, les quals encara es poden comprovar avui.⁷ No podem fer altra cosa sinó donar fe de les seves informacions.⁸

Un cas similarment enrevessat és el del germà Josep Fontanella: tradicionalment se l'ha fet néixer el 1601. Jo mateix n'he vist la inscripció del bateig a la parròquia dels Sants Just i Pastor.⁹ Ara bé: les investigacions de Josep Capdeferro apunten cap a una altra data, molt posterior: el 1606.¹⁰ Aleshores, haurem de concloure que, probablement, el Josep de 1601 devia morir poc després i el matrimoni Fontanella va optar per posar el mateix nom al següent fill mascle.

Els estudis d'un (molt) jove advocat

El segon període a prendre en consideració en tota biografia intel·lectual és el dels estudis, la formació acadèmica. Doncs bé: en aquest afer no estem pas millor que en l'anterior. Pel que fa a la formació prèvia a la universitària –les primeres lletres i els

Josep Antoni Honofre, fill de miser Joan Pere Fontanella y de Margarida»; f. 184: «A 19 de dezembre 1611 fonch batejada Maria Margarida Àngela Hyerònima Esperança, filla de Mg. Pere Joan Fontanella y de Margarida». Llibre 9, f. 74: «Dit die [9 novembre 1614] fonch batejada Maria Àngela Anna Theodora Margarida, filla de miser Joan Pere Fontanella, doctor en drets, y de la senyora Margarida, muller». Haig d'agrair les amables orientacions ofertes per Imma Ferrer, arxivera de l'ACB, en tot allò relatiu a la documentació d'aquells fons.

7. Vegeu les dades de la nota anterior. Encara que no coincideix exactament la de Maria Àngela: jo interpreto el 9 de novembre de 1614 i ell dona el 18 del mateix mes i any.

8. La família Fontanella-Garraver va residir en un primer moment a la zona de la parròquia dels Sants Just i Pastor (per això el 1601 hi registrem un Josep Fontanella, però després cap altre membre de la nissaga). Sembla que aviat es van desplaçar a la parròquia de Sant Jaume. Hi devien viure, com a mínim, des del 1603, ja que Anna va ser batejada aleshores en aquella parròquia, segons Saderra (1975, p. 10). Ho confirmen força dades de l'arxiu parroquial de Sant Jaume d'aquells anys, avui a l'ADB, per bé que, malauradament, a hores d'ara només es conserva documentació funerària, no matrimonial ni de baptismes. Saderra, però, va poder consultar aquesta documentació, ja que situa el bateig d'Anna Fontanella, la filla gran, el 1603 a la parròquia de Sant Jaume. Alguna documentació assenyala que, el 1608, Joan Pere llogava unes cases a la Davallada de Santa Eulàlia (AHPB, Not. Antoni Roure, Manual 1608, 535/16, s.f. 24 de maig 1608; la dada és confirmada pel mateix Joan Pere al *Tractatus de pactis nuptialibus*, vol. I (1612), cl. 4, gl. 9, p. 4, cap. 68-70, segons notícia que em passa Josep Capdeferro); després els trobarem a la Baixada de Sant Miquel.

9. Arxiu parroquial Sants Just i Pastor, llibre de Baptisme 4 (1589-1601), p. 360: «Al 20 de marts de 1601, jo Mateu Olsineles, vicari de St. Just, he bateyat a Josep Francesch, fill del *senyor* Joan Pere Fontanella y de la *senyora* Margarida, muller. Foren padrins lo II. *senyor* don Joseph de Mur, regent del Principat de Catelunyna [sic]». He d'agrair les orientacions del Sr. Josep Capdevila en les consultes efectuades en aquest fons.

10. «Ens temem que cal endarrerir la data de naixement de Josep Fontanella (comunament fixada el 1601, per exemple Palos 1997: 49 o 65) a la vigília del 23.I.1606. Vegeu com a prova la còpia de la seva partida de baptisme en un procés de fiscalització als diputats i oïdors de la Diputació del trienni de 1620 per haver proveït temeràriament el jove en l'ofici de sobrecollidor de llevant quan tot just acabava de complir disset anys d'edat. ACA, Generalitat, V.G., vol. 72, querella 20» (Capdeferro 2009, 140 núm. 30). L'amic Capdeferro em comunica que el bateig de Josep va tenir lloc a la parròquia de Sant Jaume i que nous documents confirmen aquesta nova data.

estudis de llatinitat— no en sabem res de res. Sabem positivament, en canvi, que el 1641 ja era «lo doctor Francisco Fontanella»: així consta a la portada del panegíric a la mort de Pau Claris, imprès aquell any. De fet, era doctor en ambdós drets, Dret civil i Dret canònic, com diu un privilegi reial relatiu a Francesc, desconegut fins ara: es tracta del nomenament de coadjutor ordinari del Mestre Racional de la cort, fet per Lluís XIII a favor de Francesc Fontanella, on consta, a més, com a ciutadà honorat de Barcelona; el jurament del càrrec va tenir lloc a Elna el 4 de febrer de 1642, mitjançant procurador, i porta la signatura del lloctinent general, el mariscal de Brézé.¹¹ Que era doctor en ambdós drets ho corrobora el testament del mateix Francesc, del 1658 (Vila 2007, p. 347).

Pel que fa a l'obtenció d'aquests títols, s'ha afirmat rutinàriament que va estudiar a l'Estudi General de Barcelona.¹² Fins fa ben poc, però, no en teníem cap prova documental. El fet és que no hi ha a penes documentació relativa a l'època en què Francesc devia circular per l'Estudi General barceloní, i en la poca que se'n conserva, el nostre home no hi apareix enlloc: a l'AHCB, fons Consell de Cent, Estudi General, 1B-XVIII-7 a 1B-XVIII-9, amb ben poca documentació tot plegat, no hi ha ni rastre de Fontanella, com tampoc al Registre de Deliberacions relatives a l'Estudi General entre 1636 i 1652. La documentació que custodia la Biblioteca de la Universitat de Barcelona sobre la pròpia història prové de la Universitat de Cervera (fons Arxiu Universitat Cervera): les dades de l'Estudi General de Barcelona són del XVIII (poques) i del XIX (la majoria). Tampoc la documentació de la BC sobre el mateix afer, del XVIII, ens pot ajudar.

Ara bé: dades testamentàries del pare Joan Pere, de 1640, exhumades per Josep Capdeferro, són clares en aquest sentit: «per quant és ma intenció que Francisco, fill meu, sia jurista, conforme jo só, y seguesca lo camí de las lletras, deixo y lleigo que, si no serà doctor quant yo moriré, sia doctorat a gastos de mos béns en la Universitat de Barcelona y sia agregat en ella y, en aquest cars que vulle seguir aquest camí de las lletras, com yo confío y desitg».¹³

11. BC, Arxiu de l'Hospital, Capsa 25 (document en llatí, de 6 f.). El document ha estat localitzat per Pep Vila, el qual ha tingut l'amabilitat de comunicar-me'l. Els coadjutors del mestre racional de la cort (vegeu Montagut 1987) eren assistents del lloctinent del mestre racional —segon en la jerarquia de l'Oficina del Mestre Racional i *alter ego* d'aquest—, els quals col·laboraven en les funcions administratives d'aquest (cf. «En est officí [*del Mestre Racional*], hi a criats també lloctinents [*sic*] los quals anomènan coadjutors, al officí dels quals [*és*] tocar, notar y despedir mandatos y provisions, per la cobrança de dits drets y pacúnies patrimonials que's porten y donen al tresorer o altri a qui toca» (Bosc 1628, p. 286). Com és sabut, el mestre racional era l'autoritat principal de l'administració financera de la monarquia a Catalunya, amb funció de supervisió de comptes (vegeu Ferro 1987, p. 87-88). El Mestre Racional era sovint una magistratura patrimonialitzada —amb què es recompensaven serveis prestats de personatges importants— la qual cosa a la pràctica donava més relleu efectiu al càrrec de lloctinent i als dels seus coadjutors (Montagut 1987, p. 231).

12. Per ex., Miró (1989, p. 237; 2001, p. 30); en aquesta darrera obra, s'afirma taxativament: «consta com a alumne de l'Estudi General de Barcelona on obtingué el títol de doctor en els dos drets, el civil i el canònic, l'any 1641».

13. Clàusula l del testament de Joan Pere Fontanella, de 26 desembre de 1640 (Capdeferro 2009, 155), on consta que aleshores Francesc era «estudiant en lleys» (clàusula d).

Normalment, un alumne ingressava a l'Estudi General a quinze o setze anys, bé a Arts, bé a Dret. Tanmateix, al segle XVII sovint trobem alumnes menors de dotze anys a les aules. Presumiblement, Francesc no havia estudiat a la facultat d'Arts, ja que no li calia passar per aquests estudis propedèutics, preparatoris i necessaris per a accedir a les altres facultats majors: Medicina i Teologia. Els estudis en les facultats majors duraven quatre anys, excepte a Dret civil, que en requeria cinc. Acabats els quatre anys de Dret canònic i els cinc de civil –encara que les dues especialitats jurídiques se solien cursar simultàniament, generalment en un període de set anys–, Francesc va haver de passar un any acadèmic més per obtenir la llicenciatura, requisit indispensable per poder exercir la docència. Amb la lectura d'alguns temes específics havia d'accedir finalment al títol de doctor. A dinou anys. Si Francesc era doctor a dinou anys, va haver d'acumular diversos cursos, a banda de no estudiar Arts, perquè si es feia el recorregut complet, els alumnes solien acabar a vint-i-cinc o vint-i-sis anys. O això, o havia entrat a la universitat molt jove, potser a dotze anys? És clar que també es pot pensar en una drecera que en ocasions devia ser presa, a tenor de les diferents propostes tendents a evitar que els títols jurídics no poguessin ser expeditos sense un mínim d'anys d'assistència als Estudis Generals.¹⁴

Per a qualsevol dels graus acadèmics (batxiller, llicenciat, doctor) Francesc va haver d'atenir-se a un ritual ben determinat. S'havia de presentar al vicerector un certificat del professor en què es confirmava l'assistència de l'aspirant a les lliçons i la seva conducta. L'examen de cadascun dels graus consistia en la presentació del candidat per part del seu professor padrí o tutor al canceller, que és qui atorgava els títols, i als examinadors (dos per al títol de batxiller, quatre per al de doctor). Aquests darrers assignaven diversos temes a l'aspirant Fontanella per tal que els defensés davant d'ells en un termini fixat, generalment de vint-i-quatre hores. Si l'acte de graduació es volia revestir d'una certa solemnitat i aparat, a petició de l'interessat, els extres incrementaven el preu de l'obtenció del títol.

Per al graduat en Dret, Francesc degué defensar dues lliçons de Decret (per a Dret canònic) i dues de Codi (per a Dret civil), mentre que per aspirar als títols de llicenciat i doctor havia d'exposar tres lliçons de Decretals i tres de Digest Vell, respectivament. Amb tot, sembla que no es tractava d'un escull acadèmic especialment exigent que demostrés la capacitat de l'alumne, sinó més aviat d'un tràmit burocràtic. Per la documentació procedent de l'Estudi General de Barcelona,

14. «El 1599, els representants de Barcelona a la Cort general denunciaven que, tot i les disposicions vigents, hi havia qui aconseguia el grau de doctor en lleis i canons “sens haver estudiat dos anys, y encara no cumplits”. Es demanà aleshores, doncs, que es refermés l'obligació d'estudiar sis anys “continuos” i de passar la prova corresponent» (Pérez 2008, p. 403). Capdeferro em comunica que a la cort general de 1626 (AHCB, Consell de Cent, XVI-82 –procés del braç reial–, f. 531) es feia una nova proposta en el mateix sentit, senyal que continuava en alguna proporció la pràctica de les dreceres; la proposta va ser bloquejada pel braç reial.

sabem que el 1638 el grau de batxiller en Dret costava setanta-set rals, mentre que els de llicenciat i doctor, els més cars de totes les facultats, s'enlairaven a cinc-cents trenta-sis rals.¹⁵ El clan Fontanella no va regatejar esforços en aquestes nimietats, com hem llegit en el testament patern, decidit a tenir un membre més en el negoci domèstic.

No sabem fins a quin punt va pesar la tradició casolana, el «negoci» familiar de l'advocacia,¹⁶ sobre el jove Fontanella, o fins a quin punt va ser una decisió personal. Dels germans, fora de Josep, advocat, i de Benet, que havia ingressat en religió –i de Joan, el tercer, que sembla que va morir jove–, la resta eren dones. Aquesta situació familiar fa pensar que la tradició familiar o, més aviat, una actitud comminatòria del pare i del germà gran, va pesar més que no pas la pròpia decisió. En tot cas, no va prendre la via del convent com el germà caputxí Benet, essent com era el germà petit. La carrera eclesiàstica no li va interessar, doncs. Si més no llavors. No oblidem, però, que hi havia poderoses raons pràctiques per exercir l'advocacia en el context familiar, a més del fet que qualsevol professió de l'àmbit jurídic gaudia en aquell moment de gran prestigi, pel creixent paper polític del jurista en el context català –i europeu, en general– i per la gran varietat de possibilitats laborals en l'administració.

Un exemple: consta a través dels llibres del clavariat del Consell d'Olot i de les cartes conservades a l'arxiu municipal que el municipi olotí va disposar dels serveis de Joan Pere Fontanella des del 1597, aviat amb la regularitat inherent a un aconduïment o conducta que duraria fins a l'any 1649, sempre amb altres advocats, amb un mínim de dos. Francesc Fontanella l'acompanya en els llibres des del 1645-1646 fins al 1648-1649. Després d'aquesta data, entre els exercicis 1650-1651 i 1652-1653, els advocats del Consell d'Olot són Francesc Fontanella i Gabriel Antoni Bosser.¹⁷ El germà gran estava aleshores, el 1641, embolicat en política, com el pare. Josep, a més, era professor de la universitat. L'ajut del fill petit Francesc, advocat acabat d'estrenar, els devia anar d'allò més bé per mantenir la rutina laboral domèstica.

Francesc a la batalla de Montjuïc?

Hi ha un parell de dades de la faceta militar de Francesc convenientment documentades: apareix com a sergent major el 1646, al capdavant d'una força de

15. *Ordinacions y nou redrés... de la Universitat del Studi general...*, Barcelona, Pere Lacavalleria, 1629; vegeu també Felipo (1991) i Lorente (1982).

16. On, a més de Joan Pere, Josep i Francesc, hi havia el gendre i col·laborador professional de Fontanella pare, Francesc Pere Rubí, excompany de la facultat de Dret d'Osca i marit de la filla gran Anna.

17. ACGAX. Fons municipal. Ajuntament d'Olot. Llibres del clavari d'aquests anys; veg. també Saderra (1975, p. 3).

set-cents homes enviada a Cervera per donar suport a «moser de Meranuile» davant l'avanç de l'enemic; i consta com a màxima autoritat artillera de la ciutat de Barcelona el 1652, i com a tal havia de comandar l'artilleria en l'acte de rendició de la capital catalana davant Joan Josep d'Àustria segons un esborrany dels pactes per al lliurament de Barcelona.¹⁸

Hi ha encara una dada militar amb unes certes connotacions mítiques, prolixament esbombada: la pretesa presència de Francesc com a sobreintendent d'artilleria a la batalla de Montjuïc.¹⁹ Doncs bé: Xavier Torres s'ha encarregat d'aclarir l'afer. De fet, es tracta de dues coses ben diverses que han estat erròniament identificades: la possible presència de Francesc a la batalla del 6 de gener de 1641, d'una banda, i, de l'altra, el càrrec de sobreintendent d'artilleria que exercia l'any següent, com declara la rúbrica d'un seu madrigal als preliminars del *Breu tractat d'artilleria* del seu amic Francesc Barra, publicat el 1642.

Pel que fa a la primera qüestió, Torres no troba rastre de la presència de Francesc en la documentació relativa a la famosa batalla. Pel que fa a la segona, l'historiador modernista ens ha revelat que la sobreintendència d'artilleria no era pròpiament un grau en l'escalafó militar, sinó que més aviat sembla un encàrrec de l'anomenada Vint-i-quatrena de Guerra, depenent del Consell de Cent, per tal d'avaluar la situació artillera de la ciutat i presentar-ne l'informe corresponent (Torres 2009).

Un jovenet consentit?

Entre les més crues enemistats de la família Fontanella hi havia Josep de Margarit i de Biure, tot i que militava en el mateix partit «francès».²⁰ Gràcies a la informació facilitada per Òscar Jané (2006, p. 173-174), sabem que el 4 d'agost de 1648 Margarit va enviar una carta al cardenal Mazzarino en què se'ns ofereix un retrat de Francesc, sens dubte deformat per l'aversion contra el clan Fontanella, però que, en línies generals, no podem menystenir. Després de denunciar l'espanyolització dels germans Fontanella i d'altres seus col·laboradors un cop tornats de Münster, Margarit aprofita per engaltar al primer ministre francès algunes anècdotes de capteniment indecorós i d'accions violentes protagonitzades per Francesc, sota l'empara del poderós germà Josep, regent de la Cancelleria Reial, contra persones afectes al mateix Margarit:

18. DGC, VI, 821-822; MNA, XV, 606.

19. Miró (1982, p. 7; 1988, p. 16; ed. 1995b, p. 14; ed. 1998, p. 9; 2001, p. 29) i altres autors a remolc d'aquestes afirmacions.

20. Sobre Margarit, veg. Simon (2008a, p. 123-127), amb bibliografia més específica.

[...] Assentado esto, diré que, dempués que el Regente [Josep Fontanella] ha buuelto de Monster ha esta provincia, se ha reconosido muy mudado en su prosseder y acciones, por lo que públicamente se ha tenido en malícima opinión; y no sin causa, por más que sea estuto y tenga juhio, que la pasión y interés a veses lo vense todo. Las causas de su mala opinión son las siguientes:

Él escribió dende Monster a diputados y consejeros desta ciudad una carta muy atrevida y de mal sentir sobre el modo de azerse las pases, de que pienso abrá *Vuestra Eminencia* tenido noticia.

Su ermano [Francesc], que se fue con él a Monster, se fue fransés y bolvió fransés en el vestido; y dentro otxo días fue espanyol declarado de vestido, obras y palabras, con que ha quedado dempués acá en malícima opinión. [...]

El propio Regente, ahunque estuto, se ha experimentado haver muy mudado en su prosseder y obrar, y tanto que en llegar hizo una intrínscica amistad con el abat diputado Amat, con quien se cercava muchas notxes y también con don Joseph d'Ardena y donya Hipòlita de Aragón, su cunyada. [...]

Dempués acá, se le ha reconosido una grande estucia y cuidado en hazerse poderoso y absoluto, como lo es, en el Consejo Real, que no ai que su voto, y procura siempre –para conservarse con este poder– poner en el Consejo criaturas suias que no tengan otro sentir y voto que el suyo. [...]

Sus amigos y parientes [de Josep Fontanella], como le reconosen tan poderoso y absoluto, no reparan en azer qualquier atrevimiento, con la seguridad de no ser castigados.

Y tanto que el noviembre pasado un cunyado suyo médico que se llama Bosser²¹ hizo dar en medio del día a la calle más pública desta ciudad tantos palos ha un sirurgiano que murió dellos en pocos días, y haviendo sido capturados los delinquentes, no sólo [no] han sido castigados, mas ni proseso se les ha etxo quantra dellos.

Su ermano [Francesc] así mesmo no dudó, poco tiempo ha, de azer en medio del día una grande susiudad y descortesía ha un monesterio de religiosas de las más principales desta ciudad, que sólo un hombre vil

21. Cunyat de Josep Fontanella per la banda de la seva dona, Magdalena Safont i de Malla: a l'ADPO (IE369. Famille Fontanella, doc. núm. 9: 6 de febrer de 1682) consta una concòrdia entre Josep Fontanella i d'Ardena, Dimes Safont i de Malla i Francisca Bosser i Safont, és a dir, respectivament, el fill de Francesc Fontanella i Estàsia d'Ardena, un germà de la dona de Josep Fontanella i una germana de la mateixa, casada amb el tal Bosser, que passa a ser així cunyat del regent Fontanella. Potser es tracta d'Àlvar Antoni Bosser, metge, el qual «participó activamente en el gobierno municipal» (Danón 1996, p. 210).

de su sangre lo podía azer, y así mesmo no dudó de dar de palos al doctor Campy Gori (?),²² mi asesor, en su propia casa, acciones que [a] unos y otros han aparecido muy mal y atrevidas, y por ser ermano del Regente (reconosiéndole tan poderoso y absoluto como es, y que, con su industria y autoridad de su cargo, enganya los vissoreyes, dándoles ha entender lo que quiere) nadie ossa ablar.²³

Òbviament, en aquesta mena d'exposició d'un estat del terror i de la prevaricació, hi ha molt de biaix interessat per part d'aquest enemic polític dels Fontanella en un context d'enfrontaments dins del mateix partit «francès», sovint atiats pels francesos mateixos.²⁴ Però no podem deixar de posar en relació aquest retrat de Francesc Fontanella, segurament poc o molt tergiversat, amb algunes de les seves produccions literàries de l'època, també agosarades. Em refereixo a les diverses sèries epistolars adreçades a les monges dels Àngels, a la seva participació ben activa en carnavals, mascarades i paròdies literàries el 1647 (Miralles 2009; Miralles, Valsalobre 2010), a la seva jovial i descarada conducció del grup de literats que sembla comandar, del qual ens parlen els seus poemes-epístola burlescos en el viatge a Münster i les seves al·lusions a la lloa de la *Tragicomèdia d'amor, firmesa i porfia* (Valsalobre 2008, p. 81-83), entre altres.

És ara el moment de preguntar-nos per la relació del poeta, del fill petit, amb el pare, amb el jurista Joan Pere Fontanella. És un fet palpable que en l'expressió literària Francesc sempre va mostrar una devoció manifesta per la figura paterna. Recordem aquí el primer poema conegut de Francesc, escrit a setze anys, publicat imprès al primer volum de les *Decisiones Cathaloniae* (1639) del seu pare, «De la que el Llobregat verda ribera», on circula tot un enfilall d'imatgeria mitològica disposada amb una sintaxi complexa, un estil ambiciós i uns models prestigiosos, per posar de manifest emfàticament, al capdavant, que el pare ha establert doctrina jurídica a Barcelona. També als preliminars del segon volum de la mateixa obra, impresa el 1645, figurava un altre poema de Francesc, «La pau, de l'abundància acompanyada»; després de sospirar perquè la guerra fineixi, amb la victòria catalana, i s'instal·li l'apoteosi de les lletres, les dues últimes octaves fan així:

I així, pare i senyor, pus, adornada
ab toga consular, vostra prudència
lo timó de la pàtria afortunada

22. El doctor Bernardí Campí, prevere? (veg. Sanabre 1956, p. 658).

23. AMAE: CP, Esp, 29 f. 94-97: veg. Jané (2006a, p. 173-174), el qual m'ha facilitat una còpia del document.

24. Veg. Jané (2006a, p. 161-177) i Torres (2006, p. 201-202).

regí de Marte en la major violència,
ja és temps que vostra ploma altra vegada
il·lustre la felicitat jurisprudència,
ploma que de Minerva ab l'olivera
vaticine la pau que Europa espera.

Asilo de les lleis, d'Astrea glòria
i guia dels consults, vostra doctrina
viurà perenne en la constant memòria
que Catalunya a vostre nom destina;
viurà los sigles d'immortal història,
de Temis en l'esfera cristal·lina,
pus vostra ploma, a qui la Fama aclama,
vola més altanera que la Fama.

I el famós panegíric de Fontanella a Pau Claris?²⁵ L'exaltació literariopolítica del president de la Generalitat, acabat de traspasar, escrita a divuit anys, és una mostra de l'ambició politicocultural d'un escriptor tan jove i de la seva rellevància social. Ara: li va ser encarregat oficialment o va ser una iniciativa familiar? Giuseppe Grilli ens recorda que l'opuscle del jove Fontanella apareixia imprès en paral·lel a un altre:

Al contrari, el text oficial, o si es vol *oficialista* (escrit per suggeriment del govern català?) fou encarregat a un publicista conegut que ja havia tingut al seu càrrec una sèrie de pamflets destinats a ser la veu catalana en les confrontacions amb el govern d'Olivares. Com diu explícitament el títol *Lágrimas catalanas al entierro y obsequias del... diputado eclesiástico de Cataluña, Pablo Claris... derramadas en conceptos por el P.M.F. Gaspar Sala de la orden de San Agustín*. La consistència i l'extensió de l'opuscle (96 pàgines, en 4º) no difereix molt del de Fontanella (30 pàgines, també en 4º), però sí que es nota la diversa col·locació institucional, ja que el de Sala a la portada reproduïx l'escut del cardenal Richelieu, mentre que el de Fontanella és mancat de dibuixos i, succintament, es destina al juriconsult Joan Pere Fontanella, pare del jove advocat acabat de graduar (Grilli 2006, p. 227-228).

25. Em refereixo a l'imprès *Occident eclipse, obscurat funeral, aurora, claredat, bellesa gloriosa. Al Sol, Lluna i Estela radiant de l'esfera de l'epicicle del firmament de Catalunya, panegirica alabança en l'últim vale, als Manes vencedors del molt il·lustre doctor Pau Claris, meritíssim canonge de la catedral d'Urgell, diputat i president generós del català Consistori i gloriosament aclamat llibertador; tutelar i pare de la pàtria*, Barcelona: Gabriel Noguers, 1641. Vegeu la recent edició i estudi del text a Clarasó, Miró (ed. 2008).

Ambdós opuscles apareixen publicats pel prestigiós impressor barceloní Gabriel Noguers –molt implicat en el servei de difusió de les institucions revoltades, al costat dels Matevat (Pizarro 2004)–, però no hem d’oblidar que l’*Occident eclipse* fontanellà s’imprimeix quan el pare era conseller en cap. A la portada, sota del títol, hi consta l’autoria: «Observada per lo doctor Francisco Fontanella, barcelonès, i dedicada a la paterna protecció del doctor Joan Pere Fontanella, ciutadà honrat i Conseller en Cap de la sempre fel i sempre victoriosa Barcelona». Tot plegat inclina a sospitar que la influent mà protectora del pare va tenir algun paper en l’avinentesa. És possible que, si no hagués estat per aquesta circumstància, s’hauria publicat l’opuscle «oficial» del publicista orgànic de les institucions catalanes a l’època, Gaspar Sala, mentre que les efusions versificades del marrec Fontanella, si mai s’haguessin escrit, haurien romàs manuscrites. Certament, l’opuscle fontanellà no s’avenia gaire amb les necessitats publicístiques del moment: massa literari.

És més que probable que tal devoció filial fos el reflex de l’equivalent paternal, a tenor d’algunes fonts documentals. Capdeferro llança la hipòtesi: «Tenim la convicció que Joan Pere Fontanella, tot mantenint la seva *auctoritas* de patriarca familiar, quedaria a remolc del lideratge del fill Josep –i d’una devoció pel prometedor Francesc, en l’esfera més intel·lectual?– i serviria la causa profrancesca més aviat d’esma» (2009, p. 144). El cas és que el testament de Joan Pere de final de 1640 mostra clarament una devoció paterna especial pel fill petit, Francesc. Joan Pere defugia de nomenar hereu Josep,²⁶ el primogènit, i deixava en mans de la muller Margarida la facultat de repartir l’herència entre els dos fills juristes en funció dels criteris d’aquesta (clàusula *s* del testament).²⁷ Segons Capdeferro, tot plegat evidencia una desconfiança respecte del fill gran, «una desconfiança directament proporcional a la predilecció sentida cap a l’altre, joveníssim i encaminat cap al món del dret amb passes una mica vacil·lants, esdevingut dipositari de les més altes esperances paternes –i molt plausiblement de l’afecte matern. Ens desvetllen aquestes reflexions cinc clàusules del testament d’extensió i contingut gens usitats en l’època, que vetllen íntegrament, generosa i minuciosa per l’òptima col·locació de Francesc» (Capdeferro 2009, p. 148).

Vegem les clàusules del testament de Joan Pere de 26 de desembre del 1640 que fan referència a Francesc:

26. Capdeferro sospita, entre altres indicis, una desconfiança del pare vers el fill Josep en el fet que el primer no fes hereu el segon en els capítols matrimonials de Josep el 1627.

27. Una altra cosa és que el 1656 ambdós siguin expressament exclosos del testament matern (Capdeferro 2009, p. 162 clàusula 16), probablement una precaució per protegir el patrimoni davant la possible confiscació d’aquests béns per part de les noves autoritats catalanes, per tal com Josep i Francesc eren reus de lesa majestat per sentència del marquès de Mortara i de la Reial Audiència de Catalunya de 15 de gener de 1653 (ACA, CA, lligall 208; cf. Palos 1997, p. 170 núm. 22, i Jané 2004, p. 665-667).

[l] Item, per quant és ma intenció que Francisco, fill meu, sia jurista, conforme jo só, y seguesca lo camí de las lletras, deixo y llego que, si no serà doctor quant yo moriré, sia doctorat a gastos de mos béns en la Universitat de Barcelona y sia agregat en ella y, en aquest cars que vulle seguir aquest camí de las lletras, com yo confio y desitg, vull y man que per ma muller o qualsevol altre que sia mon hereu li sia de mos mobles donat lo que apareixerà haver menester per a parar casa en la forma y de la manera que a la dita ma muller apareixerà, sens que'n pugua ésser en ninguna manera represa, que la [h]i deixo a sa llibra disposició, sens reparar en si lo llegat és ample o estret per dits mobles, que qualsevol cosa de las que's trobaran en casa li voldrà donar dita ma muller entench per mobles y tindrà [*sic*, tindré] per ben fet.

[m] Y també en aqueix cars que seguesca aquest camí de les lletras y vulla fer de jurista, vull y man que li sían comprats de mos béns llibres de lleys fins en dos-centas lliures de prompte y li sían donats dels meus un joch de textos civils y altre de canònichs de la mia llibreria, en què n'[h]i ha dos jochs de un dret y altre, y alguns altres llibres de lleys de la mateixa llibreria, aquells que apareixerà a dita ma muller, fent-ho mirar per persona que [h]u entenga que no faran molta falta a la mia llibreria ni la deformaran, la qual deixo a llibra disposició de dita ma muller, qui sabrà ben mirar per sos fills y donarà a quiscú lo que convindrà.

[n] Y en aquest cars li deixo y llego cent-sinquanta lliures de renda perpètua, consignant-la-y de la que yo rebo en lo General o en la casa de la ciutat de Barcelona o en la vila de Olot, ab pacte, vincle y condició que si morirà sens fills lligítims y naturals y de lligítim y carnal matrimoni procreats verdaderament y sens ficció, o ab tal[s] que després moriran sens fills, al dit Francisco en totas las ditas cosas llegadas substituesch a l'hereu meu devall escrit eo al que's trobarà hereu meu y possehirà ma heretat en aquell temps, de tal manera que ditas coses tornen a ma heretat, exceptades sinch-centes lliures de què pugua testar y fer a sas voluntats, sens emperò que en vida las pugua vèndrer ni empenyar ni altrament alienar, ans noresmenys que [h]u hage fet vull tornen a ma heretat, que ma intenció no és sinó que [h]u dispose en sa mort conforme li apareixerà y no que las malmeta en vida ab coses voluntàries y en la forma que solen molts jòvens, que si la alienació ere per cosa urgent y necessària en tal cars vull cesse la prohibició.

[o] Y aquest mateix llegat o llegats fas y fer entench a dit Francisco, fill meu, encara que's fasse capellà, entès emperò que en aquest cas tot se entenga durant la vida natural tant solament y tot torne a ma heretat després de sa mort, podent disposar de sinch-centas lliures tant solament en la forma dalt dita.

[p] Y si acars se vehia que dit Francisco, fill meu, no volia seguir lo camí de las letras ni ésser jurista, com tinch dit, en tal cas no se li donaran los llibres que tinch dit[s] ni se li comprarà tant, sinó que procuraran perquè pugua víurer comprant-li un offici a la Diputació o una escribania de manament ab la major comoditat que-s porà haver, dexant-li per a d'assò dos milia lliures, afigint-hi alguna cosa més si no-s trobava per aqueix preu, dexant-ho tot a coneguda de la dita muller mia y mare sua, a fi que ella veja com millor lo podrà acomodar que visca, no volent-li restrènyer a dita ma muller que al dit Francisco lo procuri acomodar per a víurer en la forma dalt dita, que si [e]n trobarà altra millor la [h]y deixo a sa llibertat, gastant-li y deixant-li lo que li apareixerà, que quissà quant yo seré mort succehira[n] altres coses, que serà forsós cercar altre expedient; advertint que, en tot cars, lo que se li donarà <h>o gastarà per dit Francisco resta vinclat en la forma dalt dita y explicada. (Capdeferro 2009, p. 155-156)

Les notes anteriors sobre un Fontanella protegit, un punt descarat i, potser, arrogant i tot, probablement estan en sintonia amb les revelacions documentals que fonamenten els dos apartats següents.

Un amor «literari» desconegut

Com és prou sabut, Francesc Fontanella va dedicar una sèrie d'excel·lents poemes a la mort d'una dama amb qui devia tenir una vinculació sentimental forta, per tal com hi expressa un sentiment inconsolable per una pèrdua amorosa. Com tantes altres vegades, un fet de l'àmbit biogràfic comporta una immediata creació literària, ara a remolc del patró literari elegíac. Així va sorgir una sèrie d'elegies fúnebres dedicades a Nise datades el 1648 pels manuscrits que les han transmès. Pel fet de ser poemes amorosos, reben la influència petrarquista (poesia «in morte») i garcilasiana, però s'amaren de la visió barroca. Són cinc sonets i un llarg poema en silves.²⁸

No tenim cap element per poder escatir qui hi ha darrere del pseudònim líric Nise. La primera persona que va aventurar una hipòtesi en aquest afer va ser Maria

28. Són els sonets «Dolces despulles, quan lo cel volia», «Quan cinyen, caminant, la pedra dura», «Muda Dafne la planta fugitiva» i «Dafne veloç, Siringa fugitiva», conjunt encapçalat als manuscrits per la rúbrica *Inscripció cronològica. Fúnebres obsèquies a una eclipsada bellesa a qui Fontano afligit ofereix lo cor per sepultura, lo dolor per epitafi* (núm. 22-25 de Miró ed. 1995a I, p. 181-184) i «Oh dures fletxes, de mon fat rompudes» (núm. 26 de Miró ed. 1995a I, p. 185); i l'elegia en silves «Llàgrimes tristes, llàgrimes confuses» (núm. 32 de Miró ed. 1995a I, p. 213-219). Vegeu l'edició anotada dels sonets dos a cinc dels esmentats a Rossich; Valsalobre (ed. 2006, p. 224-228) i l'edició de tots els sonets fontanellans a Alegret (2009). La datació del 1648 és inequívoca perquè es basa en una mena d'endevinalla numèrica característica de les inscripcions cronològiques, incloses en el món de l'enigmística.

Mercè Miró (1983, p. 8). L'estudiosa osonenca recentment traspassada apuntava que potser Francesc es va casar amb Helena Serra el 1647, contradient així la data manifestada per Saderra (1975, p. [10]), tot i que no en deia la font documental: 4 d'abril del 1649.²⁹ Per tal com les poesies funerals a Nise, com hem vist, són datades el 1648, i sabent que l'esposa Helena va morir no gaires anys després del matrimoni, era enraonat pensar que hi havia una relació entre ambdues dades. Aquest va ser el pas que va fer Miró cinc anys després (1988, p. 17), quan apareix la primera afirmació explícita que identifica Nise amb Helena, l'esposa. En tot cas, la identificació entre Nise i Helena ha estat assumida per tota la bibliografia fontanellana posterior al 1988, de manera que durant una bona colla d'anys les elegies funerals de Francesc han estat considerades com un sentit homenatge poètic per la inconsolable pèrdua de l'esposa.³⁰

Ben altrament, ara sabem positivament que Nise no era Helena Serra. Per què? Perquè hi ha documents que proven que Francesc i Helena es van casar després de morir Nise; probablement al maig del 1649. No puc precisar la data exacta perquè no he trobat la partida del matrimoni allà on, en principi, havia de ser: als llibres de l'arxiu de la parròquia dels Sants Just i Pastor.³¹ Però hi ha dos documents previs a tot acte d'esporori que ens aboquen a aquesta data: d'una banda, els capítols matrimonials signats el 6 de maig de 1649; de l'altra, la inscripció al llibre de llicències d'esposalles de la catedral de Barcelona, de dos dies abans.³² I ambdós documents solen precedir de pocs dies tota cerimònia de matrimoni.

En definitiva: Nise no pot ser el pseudònim poètic de l'esposa sinó el d'una dama avui no identificada.³³ És a dir, d'un amor anterior al matrimoni però que

29. Tot i que Saderra canviava el nom d'Helena pel de «Magdalena»; més avall veurem perquè (veg. nota 32).

30. Jo mateix ho donava com a bo fa ben poc (Rossich; Valsalobre ed. 2006, p. 224 i 228; Valsalobre 2008, p. 86).

31. Veg. la nota següent.

32. AHPB, Not. Josep Pahissa, *Octavum manuale*, 691/8, f. 128v: 6 maig 1649, capítols matrimonials amb Helena Serra; Arxiu Catedral Barcelona, Llibre de llicències d'esposalles, 85 (1649-1651). f. 1: «Dit dia [4 de maig de 1649] Francisco Fontanella, ciutadà onrat, ab Madalena Serra, donzella, parròquia de St. Just y St. Pastor: 1 lliura, 4 sous». Notem com aquesta darrera inscripció explica les dades de Saderra (1975, p. [10]): la confusió Helena/Magdalena (sens dubte el primer és el bo, com ho certifiquen molts altres documents, mentre que Magdalena és un error de l'escriptura: es tracta d'inscripcions de tipus econòmic, generalment molt breus i poc acurades) i la data (sens dubte Saderra va veure la inscripció «dit dia...», encertant el número, el 4, però errant el mes, abril per maig. Que la llicència d'esposalles es faci a la catedral no vol pas dir que s'esposessin allà, sinó que els matrimonis efectuats en el deganat de Barcelona havien de pagar una taxa a la catedral per a les obres, la quantitat de la qual era fixada en funció de la classe social. Desconec perquè Francesc va gaudir d'un «descompte»: la seva taxa no es correspon amb la dels ciutadans honrats segons la tarifa establerta (la tarifa és al foli inicial del llibre mateix de llicències d'esposalles).

33. També podria ser que fos suspecte la identificació habitual i única d'un altre pseudònim de la poesia amorosa fontanellana, Elisa, amb la segona esposa, Estàsia, perquè, malgrat que de vegades la identificació sembla clara («Inclita, excelsa Lise, generosa» o «Ara sí que ets divina, Elisa mia»), en altres ocasions és molt més dubtosa (p.e., a «Tes prendes, Elisa mia» i «Era del dia aquella edat

potser va tenir conseqüències més enllà de les estrictament poètiques, com veurem ben aviat.

És temptador d'anar a cercar Nise en l'àmbit conventual de Barcelona. Més concretament, al convent dels Àngels. ¿Potser té això alguna relació amb aquella acusació contra Francesc que hem llegit a la carta de Margarit a Mazzarino, de 4 d'agost de 1648, on diu que el jovenívol Fontanella va cometre «en medio del día una grande susiudad y descortesía ha un monesterio de religiosas de las más principales desta ciudad que sólo un hombre vil de su sangre lo podía azer»? Hi ha dues raons que podrien inclinar les suposicions en aquest sentit. La primera és la coneguda sèrie de cartes creuades entre Francesc i una estadant d'aquest convent. Eulàlia Miralles les ha posades en contacte, convincentment, amb la cavalcada historicollegendària i els carnestoltes barcelonins celebrats al febrer del 1647 en honor del bateig del fill del virrei Henry de Lorraine, comte d'Harcourt (Miralles 2009, p. 276-283 i 294-298). En aquestes quatre epístoles de paròdia literària cavalleresca, Fontano adopta el rol de cavaller de Belinda i s'adreça a una dama a qui anomena princesa,³⁴ de qui s'ha enamorat per poders, la qual el respon entusiasta; la darrera epístola evidència un trencament motivat pel desengany amorós; l'intercanvi epistolar fictici combina poesia i prosa, capítol de pas d'armes inclòs, hi abunden les al·lusions literàries (al *Quixot*, als personatges de la novel·la de cavalleries castellana, als personatges de l'*Orlando* ariostesc), al costat de les referències a la situació política i bèl·lica del moment, tot en un to jocós i paròdic manifest.³⁵ I la segona raó... heus-la aquí:

Una filla natural

Res no sabem del fet que Francesc Fontanella tenia una filla procedent d'una relació extramatrimonial fins a la publicació que del testament de la mare, Margarida Garraver, ha fet recentment Josep Capdeferro (2009, p. 159-162). La notícia salta a la clàusula 9 del testament, firmat el 17 de juny del 1656 a Arenys:

Item, deix y llego a Josepha, donsell, filla natural de Francisco Fontanella, mon fill, que de present està acomanada en lo dit monastir de Nostra

primera»: per la data, que segons la rúbrica és feta al setge barceloní, quan Helena no era morta; o per la referència al Ter, respectivament), i podria referir-se a algú altre o simplement a ningú, essent un nom tòpic en els models pastorals (com Amaril·lis i altres que també usa el poeta). Tinguem en compte, encara, la possibilitat de la disgregació no solament de la màscara del poeta en diverses veus, sinó també les intermitències en la identificació dels pseudònims poètics, una manca d'univocitat habitual en la poesia pastoral (Fosalba 2009, esp. p. 9-12).

34. Però que les rúbriques dels manuscrits defineixen com a monja.

35. Vegeu la descripció del conjunt a Miralles (2009, p. 294-295). Més detalls a Miralles; Valsalobre (2010).

Senyora dels Àngels de la dita ciutat de Barcelona, en cas y per col·locació de son matrimoni, contractant aquell de voluntat de mon hereu devall escrit y no altrament, sinch-centes lliures barceloneses y dos-centes lliures més per caxes, robes y joyes de sa persona, ab pacte que si mor sens fills o ab tals algú dels quals no arribe a edad de testar tornen a mon hereu, acceptades [*i.e.* exceptuades] dos-centes lliures, de les quals puga testar y fer ses lliberas voluntats.

És a dir, el 1656 Josefa residia al convent dels Àngels de Barcelona,³⁶ on devia gaudir de la protecció i la cura de la germana del pare, la tieta Contesina Fontanella, monja en aquella institució. Tot fa pensar que la família Fontanella no va pas abandonar la filla natural del petit del clan. Ho acabem de veure en el testament de Margarida, l'àvia.³⁷ I, sobretot, pel fet que la tal Josefa va progressar, i com!, a la comunitat religiosa dels Àngels. Lluny d'optar per la vida matrimonial, el 1715 Josefa Fontanella consta com a prioressa del convent.³⁸ Havia estat nomenada entre el 15 juny i el 18 de juliol d'aquell any.³⁹ El 13 de març del 1720 encara n'era: en aquella data signava una procura davant notari.⁴⁰ I, segons Paulí (1941, p. 43), en va ser fins al 1721: és a dir, va assumir dos períodes priorals seguits, de tres anys cadascun, cosa no insòlita però generalment inusual als segles XVII-XVIII.

Que quedi clar, però: no afirmo pas que aquesta Josefa, filla natural de Francesc Fontanella, sigui fruit de la seva relació amorosa amb la Nise dels seus poemes elegíacs. No ho puc fer perquè no disposem de la documentació necessària per fer-ho. Només podem posar de costat les dades d'aquells anys de rauxa, fer suposicions i poca cosa més.

El poeta en perill de mort

Consta documentalment que Francesc Fontanella va estar al pas de la mort a l'inici del 1648. Si més no, l'11 de gener d'aquell any va rebre una quasiextremunció, segons consta a la documentació funerària de la parròquia de Sant Jaume de

36. O més exactament de Nostra Senyora dels Àngels i Peu de la Creu de monges dominicanes (vegeu Paulí 1941).

37. En canvi, el testament del novici Fontanella, de 1658, no esmenta la filla Josefa per a res (Vila 2007, p. 347-353).

38. AHPB, Not. Salvador Pi, Manual de 1715, 904/4, ff 240v-241 (18 de juliol): «Rda. M. Sor. Josepha Fontanella, monialis et de presenti priorissa monasterii et conventus B.M. Angelorum». Informació cedida per Rosa Nacente.

39. En la primera data, la prioressa era encara Maria Clara Pi (en el document Josefa Fontanella apareix en segon lloc, en l'esment de totes les residents del convent) (f. 193).

40. AHPB, Not. Salvador Pi, Manual 1720-1721, 904/7, f. 33 (informació cedida per Rosa Nacente).

Barcelona: «Combregar ab solemnitat ab capas del Sr. Francischo Fontanella, ciutadà honrrat, en sa cassa al sol de la devallada de St. Miquel. Volguerem 50 preveres. Foren presents Rector, vicari Aromir, Viver [...]».⁴¹«Combregar amb solemnitat amb capes» era un ritus establert dins l'ordre ritual funerari de l'època: als llibres trobem l'ordre següent de ritus vinculats a la mort –de menys a més, per dir-ho d'alguna manera–, just abans de morir, el mateix dia i dies successius: combregar (amb tota solemnitat amb capes); extremunció (general); absolta (general); cos present (de beneficiat); sepultura (general); matines de morts; terç dia; cap d'any particular (amb missa). Si Francesc va rebre una comunió inscrita en l'àmbit de funeràlia, és senyal que en aquell moment es temia per la seva vida. Per ferida o per malaltia, no ho sabem, perquè no disposem d'informació sobre el problema que el va conduir a aquella situació. En tot cas, no trobem més indicacions documentals en el mateix sentit: senyal que es va restablir i va desaparèixer el perill de mort.

Va fer testament en aquella ocasió? La pregunta, malgrat que no en sapiguem ara la resposta, és pertinent per tal com al testament fet a Perpinyà el 1658 Francesc esmenta un testament anterior: «en y ab lo qual cas revoch per lo present emperò mon testament» (Vila 2007, p. 347).

El primer matrimoni. Els Serra de Mollet

Ja hem vist com Francesc va esposar Helena⁴² Serra de Mollet amb tota probabilitat al maig del 1649. Al costat dels capítols matrimonials esmentats (vegeu nota 29), hi ha altres documents, com per exemple el que signa Contesina Serra, vídua de Joan Serra de Mollet, mercader de draps, teles, sedes i altres mercaderies, relativa als capítols matrimonials de la seva filla Helena amb Francesc Fontanella.⁴³ Un document addicional molt posterior, del 1682, una concòrdia del fill Josep, afegia que Helena havia aportat al matrimoni un dot de 6.000 lliures (de les quals Francesc en cobrava 2.000).⁴⁴

41. ADB, Parròquia de Sant Jaume, «Borrador de funerària de 1645 a 1648», s.f., 11 de gener de 1648.

42. Ja hem dit que el nom era Helena, sense cap dubte, malgrat l'errada de la documentació de l'arxiu de la catedral, que fa "Magdalena" (d'on procedeix la dada de Saderra 1975, p. [10]; i d'aquest a Palos 1997, p. 170). Vila (2007, p. 349) transcriu el testament de Francesc Fontanella del 1658 i hi llegeix *Anna*, però un cop revisat el document hi diu clarament *Elena*.

43. AHPB, Not. Josep Pahissa, *Octavum manuale*, 691/8, f. 152v-153: 28 de maig de 1649. Els Hispano o 'Spano' eren una família de mercaders de «mediocre situació econòmica», com es desprèn de la magra aportació econòmica als capítols matrimonials de Contesina Hispano (Fargas 1997, p. 325 i núm. 169), però ben aviat van progressar amb una adequada estratègia d'enllaços matrimonials.

44. ADPO, 1E 369 Famille Fontanelle, doc. núm. 9: és el document esmentat a la nota 21; veg. Rossich (2001, p. 98-99).

Diversos altres documents ens fan saber que el matrimoni de Francesc i Helena va tenir un fill, Joan. Al testament del 1658, en què Francesc nomena son germà Josep tutor dels seus fills, el poeta –ara novici– fa diversos llegats testamentaris, i els béns de Catalunya són assignats al fill Joan, mentre que els del Rosselló són per al fill Josep, fill del seu segon matrimoni, amb Estàsia d'Ardena (Vila 2007, p. 347-353). Segons informació facilitada per Josep Capdeferro, Joan Fontanella (i Serra), el primer fill, ja era mort al novembre del 1670, «en pupil·lar edat». Un dels testimonis del document (f. 311v), Isidre Soberano «[...] Dixit que és veritat que Fr. Francisco Fontanella, religiós de l'orde de Sto. Domingo de Predicadors, professà en dita Religió y que Joan Fontanella, llur fill, és mort de mort natural y corporal en pupil·lar edat sens fills alguns, sobrevivint-li Joseph Fontanella».⁴⁵

El matrimoni de Joan Serra, mercader, i Contesina Hispano, els sogres de Francesc, havia fruitat tres filles i un fill: Francesca, Jerònima, Helena i Joan Baptista. Pel testament de Contesina Serra i Hispano, sabem que totes tres filles eren vives el 1651, mentre que el fill era aleshores difunt.⁴⁶

Francesc havia enterrat, diguem-ho així, l'estimada –poèticament si més no– Nise l'any 1648. Just un any després es casava amb la filla d'un mercader. No sabem els motius de tal matrimoni, que sembla que va tenir poca conseqüència literària. Però potser ve molt a tomb citar aquí un fragment d'un bon coneixedor de la tradició i les pràctiques matrimonials, no solament de l'època sinó també de la família Fontanella mateixa:

En aquest darrer sentit, la poderosa llum del pare es projectaria amb particular intensitat a l'hora de traçar i concloure estratègies matrimonials per als fills i d'estipular els consegüents pactes nupcials. Coneixem amb tal nom l'instrument jurídic d'extraordinària difusió fins a dates recents mitjançant el qual desenes de generacions de catalans, de l'àmbit rural però també urbà i de classe acomodada, fixarien paccionadament els drets i obligacions de naturalesa econòmica i social, les regles de convivència interna i externa, present i futura dels nuclis de nova erecció. D'aquests documents, Joan Pere Fontanella n'assumiria i en sabia transmetre de forma extraordinària la sacralitat, lligada a llur caràcter convencional i constitutiu (en el sentit ple de la paraula) de successives cèl·lules familiars –en la societat preliberal, els marcs més elementals on la persona es desenvolupava (Capdeferro 2009, p. 136-137).

45. AHC B, Arxiu del Veguer, Sententiarum, I-148, anys 1670-1671, f. 311-311v. També un document molt posterior, del 1682, l'esmenta com a mort: ADPO, 1E369, Famille Fontanella, doc. 9 (Rossich 2001, p. 98-99).

46. AHP B, Not. Pere Màrtir Ferrer, Concòrdies, 729/55, f. 196-201: 29 de gener de 1651.

Pel testament de Contesina Hispano acabat d'esmentar, sabem els noms de les famílies amb les quals van emparentar les seves filles: Francesca Peixau, Jerònima Viladomar i Helena Fontanella. Observem un moment el primer dels avantatjosos matrimonis de les filles de Joan Serra i Contesina. Agustí Peixau Ros era doctor en drets, ciutadà honorat de Barcelona, «orador molt actiu del Consell de Cent durant els anys 1640 i 1641, fent costat a les propostes presentades per Francesc Joan Vergós».⁴⁷ L'historiador Antoni Simon ens ennova que Agustí Peixau⁴⁸ va dur a terme una política matrimonial amb els fills que el va emparentar amb famílies de mercaders (el seu pare n'havia estat) i de cavallers i juristes. El cas és que el fill, Josep Peixau, es va casar el 1636 amb Francisca Serra,⁴⁹ germana d'Helena Serra, la qual es casaria el 1649 amb Francesc Fontanella: Josep Peixau i Francesc Fontanella, doncs, eren cunyats.

Helena Serra va morir poc més de tres anys després de casar-se, havent deixat un fill mascle, batejat Joan: l'esposa feia testament davant de Miquel Joan Ferrer, notari d'Olot, l'1 de juny de 1652, en què instituïa hereu a Joan, el fill.⁵⁰ Devia morir ben pocs dies tard, perquè el 17 de juny del mateix any el domer de Sant Esteve d'Olot feia constar que el cadàver d'Helena Fontanella i Serra havia estat dipositat a la fossa que els Fontanella («subtus lapidem sepulture de Fontanella») tenien dins de la capella del Santíssim Sagrament de l'església parroquial.⁵¹ En efecte: havia mort el dia abans, el 16 de juny, tal com consta a la inscripció del llibre d'òbits d'aquella parròquia olotina.⁵² Potser s'havia refugiat a la vila

47. Simon (2008a, p. 166-167). Vergós va ser empresonat per les autoritats reials al març del 1640 (Simon 2008a, p. 155-156) amb Lleonart Serra, mercader –parent de Joan Serra de Mollet, potser?–; van ser alliberats en l'avalot del maig que va deslliurar també Francesc de Tamarit.

48. Agustí Peixau apareix com a membre del Consell de Cent al cens del Braç Militar del juny del 1641, mentre que el fill, Josep Peixau, apareix com a «capità» (Simon 2008b, p. 252).

49. AHPB, Not. Rafael Pellicer, Llibre de capítols matrimonials 1613-1645, 614/36. Cap. matrimonials entre Josep Peixau i Francisca Serra. Doc. núm. 19 de 14 de desembre de 1636: «Joseph Pexau, dr. en drets, ciutadà honorat de Barcelona, fill natural del magnífich *senyor* Agustí Pexau [...], y la *senyora* Francisca Serra, doncella, filla llegítima y natural del honor. m^o Joan Serra de Mollet, quondam, mercader ciutadà de Barcelona, y de la *senyora* Contesina Serra y Hispano, consort sua vivent ».

50. AHPB, Not. Pere Màrtir Ferrer, Concòrdies, 729/55, f. 196-201: 19 de juliol de 1655. El document és una concòrdia entre la família Serra de Mollet-Hispano i tres botiguers de teles (Pau Rossell, Joan Llinàs i Pere Pau Jofre), en què consta que l'hereu de la societat comercial de Joan Serra entre 1619 i 1650 és el pubill Joan Fontanella (informació cedida per Rosa Nacente). Malauradament, a l'ACGAX no es conserven els llibres de testaments del notari olotí Miquel Joan Ferrer, referit pel seu homònim barceloní.

51. ACGAX, Fons Notarials. Fons Notaria d'Olot. Not. Miquel Joan Ferrer, Manual 1652, f. 210v. Agraïxo les orientacions i facilitats ofertes per l'arxiver Xavier Puigvert.

52. ADG. Parròquia de Sant Esteve d'Olot. Llibre d'Òbits 1651-1677, f. 19v, 16 de juny de 1652: «Lo mateix [dia 17 de juny de 1652], deposit en la Isglésia parroquial de Sant Esteve de Olot, de la *senyora* Elena Fontanella, natural de Barcelona, muller del *senyor* Francisco Fontanella, ciutadà honorat de Barcelona. *Present*s tots los preveres residents y no residents y beneficiats de dita Isglésia. Ha rebut los sagraments». En nota al marge, diu «Òbit de la de la *senyora* Elena Fontanella, natural de Barcelona, muller del *senyor* Francisco Fontanella, a 16 de juny; enterrada al deset».

garrotxina, origen de la família del marit, durant el setge de Barcelona.⁵³ És probable que la mort estigui relacionada amb l'epidèmia de pesta, que el dietari del barceloní Miquel Parets testimonia amb tanta cruesa i que va afectar també ben cruelment Olot (Canal 1987).

El segon matrimoni. El reforç dels vincles entre els refugiats

S'ha especulat que el segon matrimoni de Francesc, amb Estàsia d'Ardena,⁵⁴ devia tenir lloc al voltant de 1652-1653. El cas és que ni Saderra ni Collell, els primers a parlar-ne, no en donen cap data. Va ser Maria Mercè Miró (1982, p. 8; 1988, p. 18) qui va considerar aquella possibilitat, sense oferir, però, suport documental. Tanmateix, hi ha altres dades que ens fan pensar en una data posterior. En el 12 de juliol de 1654, per ser exactes. No és una afirmació, sinó una conjectura basada en un error documental. M'explico: en una compilació de recerques fetes per l'Associació Catalana de Genealogia Rossellonesa,⁵⁵ apareix la dada que Francesc es va casar amb Estàsia a Sant Joan de Perpinyà, el 12 de juliol de 1664. La data és impossible, per tal com Fontanella era frare des de 1657. Però pot molt bé ser una errada del 6 pel 5: 1664/1654. Un matrimoni datat el 1654 quadra perfectament amb altres dades: per exemple, amb la mort d'Helena Serra dos anys abans.

Coneixem bé la proximitat política, militar i de tota mena entre els Fontanella i els Ardena, especialment entre els germans Josep i Francesc Fontanella i Josep d'Ardena (Valsalobre 2008, p. 91). Fins al punt que Francesc, un cop refugiat al Rosselló, s'acabaria casant amb una germana d'en Josep. No és descartable que fins i tot el casament amb Estàsia pogués ser una operació d'interessos del clan: Josep d'Ardena devia ser molt amic de Josep Fontanella⁵⁶ i potser hi va haver una certa imposició per aquest respecte de la germana de l'amic. Òscar Jané ha exposat en diverses ocasions la teranyina espessa de relacions socials interessades que es crea al Rosselló entre els refugiats provinents del sud, els quals són els que detenen el poder al nord després del 1652.

53. La seva sogra, Margarida Garraver, circulava aquell any per Olot, tal com ho demostra l'existència de dos documents (dues proccures) amb data de 14 i 17 d'octubre de 1652 (ACGAX. Fons Notarials. Fons Notaria d'Olot. Not. Miquel Joan Ferrer, Manual de 1652: f. 297v-298v i f. 320-320v, respectivament).

54. Erròniament, Collell (1965, 128) l'anomena Eulàlia.

55. Vila (2009, 181-182): vol 136/2, matrimonis, que remet al microfilm 5MI373, on l'amic Pep Vila no ha trobat la inscripció.

56. En els darrers temps havien coincidit a París: el 1650 Josep d'Ardena era destinat de nou, ara amb Josep Fontanella, a la cort parisenca per denunciar els excessos de Pèire de Marca, ambaixada que va coronar amb èxit, ja que Marca va ser destituït. Sobre Josep d'Ardena, veg. DBA (I, 140-144), que conté adundant informació sobre la seva activitat militar. Veg. també Lazerme (1975, 80-81), Simon (2008a, 140-143), Simon (2008b) i Torres (2006, 134, 147, 200, 230-231).

Vers 1652-1655, segurament, Fontanella va compondre una ègloga. Porta per títol «Retrato imposible. Égloga», i comença amb el vers: «Ínclita, excelsa Lise generosa». Es tracta d'un poema amorós a Elisa, aquí pseudònim bucòlic d'Estàsia d'Ardena. Era morta ja, doncs, Helena Serra: el poema ha de ser posterior, en principi, al 1652. Francesc l'adreça a Lise, Lluïsa d'Aragó i d'Aybar, muller de Josep d'Ardena i de Sabastida, germà d'Estàsia. El text es refereix, doncs, a la cort del vescomtat d'Illa, i Josep d'Ardena n'era vescomte des del 1646.⁵⁷ És un poema escrit des de l'absència dolorosa de l'estimada, en què el gran protagonista és, de fet, la ciutat de París. Tot apunta al fet que va ser escrit, o pensat, de París estant. Hi va anar Francesc en algun moment entre aquests anys? El rerefons psicològic, sentimental, del poema és el d'un home molt decebut amb la capital de França i més específicament amb la cort.

Ben aviat, el 1655, Francesc va tenir un fill amb Estàsia, que va ser batejat amb el nom de Josep. La data prové del fet que al testament de Francesc Fontanella, del 1658, es diu que el fill Josep té aleshores tres anys. La sort de Josep va ser bastant diferent de la del seu germanastre Joan. Josep Fontanella i d'Ardena, que figura en la documentació com a capità d'infanteria del regiment reial del Rosselló,⁵⁸ es va casar amb Mariàngela Flos o Flors el 1680. Francesc i Josep, pare i fill, van mantenir un plet conjunt el 1681 contra una neboda d'en Francesc, Mariàngela Fontanella, casada amb Josep Alemany i de Bellpuig, per causa d'un llegat fet per Josep Fontanella i Garraver, pare de Mariàngela, a Josep Fontanella i d'Ardena.⁵⁹

Cap al convent dels dominicans

El 1657, Francesc ingressava al convent de predicadors de Perpinyà. La relació amb els dominicans no era nova: recordem que havia participat en l'Acadèmia de Sant Tomàs, al convent de predicadors de Santa Caterina de Barcelona, i havia estat autor de la sentència del certamen poètic del 1643.⁶⁰ La progressió a l'interior de l'orde va ser fulgurant: es va ordenar de sacerdot el 1660 i entre el 1671 i el 1672 ja era prior del convent de Sant Domènec de Perpinyà. Encara n'era el 1675.

Quan comentem la biografia de Francesc Fontanella, hi ha una dada que comporta una immediata empatia del públic amb el personatge: el fet que les dues dones amb qui va estar esposat van morir ben poc després del matrimoni. A partir

57. O 1642 segons Lazermé (1975, p. 80).

58. ADPO, 2B1209, any 1681, entre altres (cf. Vila 2007, 344 núm. 5).

59. ADPO, 2B1209.

60. Altres membres de la família estaven també vinculats a l'orde dominicà: la germana Contesina, la filla Josefa, ambdues al convent dels Àngels.

d'aquí, i de tot el cúmul de desgràcies que es van acumular aquells anys de final de la dècada dels quaranta i de l'inici dels cinquanta sobre el poeta i el seu entorn més directe,⁶¹ és explicable que tinguem avui una certa inclinació a suposar una relació de causa-efecte amb la seva entrada en religió. Més encara: ara sabem que no van ser dues les dames mortes sinó tres! I la primera d'elles, amb qui no tenia vincles matrimonials, sembla que va gaudir d'una més gran estimació per part del poeta, si hem de donar crèdit a les manifestacions literàries que va generar, cosa que és molt suposar, és clar. Potser això inclinaria encara més la balança cap a creure que l'opció religiosa s'imposava davant d'una realitat tan lamentable tot comptant amb un esperit sensible i desenganyat com el del poeta.

Però tal vegada les coses van anar d'una altra manera i aquestes suposicions, tan humanes d'altra banda, no van ser decisives, i potser hi ha alguns arguments que convé de ponderar al costat dels anteriors. Vull dir que hem de sospesar la possibilitat que es tractés d'una estratègia familiar.⁶² Per respondre la pregunta sobre què l'havia dut a fer un canvi tan radical de vida, hem de valorar què hi podia haver de desengany respecte del món i de replegament espiritual veritable després dels revessos de la fortuna (com tendim a projectar des de la nostra contemporaneïtat), i què de voluntat de poder del clan familiar, d'instrument al servei del germà Josep. Ens movem en el terreny de les hipòtesis i les suposicions. És probable que hi hagués molt de sinceritat espiritual, si més no en un primer moment. Però és possible també que el segon aspecte prengués rellevància mentre Francesc ascendia en el *cursus* religiós.

No pas per això hem de concloure que va entrar en religió per interessos exclusivament clànics, que era més aviat tebi en qüestions devotes i, per tant, un hipòcrita, i que no hi va tenir cap paper una inclinació espiritual personal, cert.

Cap al bisbat d'Elna?

Hi ha una dada clau que ens pot ajudar a valorar l'opció religiosa de Francesc Fontanella: l'aparició del seu nom en una llista de subjectes episcopables catalans per al bisbat d'Elna. En efecte: dins del període prioral de Fontanella, al desembre del 1672, apareix un document, desenterrat per Òscar Jané, que és una llista de candidats afegida a una carta que envia l'intendent Carlier al secretari d'Estat de la Guerra Le Tellier a la mort de Vicenç de Margarit i de Biure, bisbe d'Elna.⁶³ El fragment relatiu al nostre personatge fa:

61. Vegeu Torrent (1968, p. 6-7) i Valsalobre (2008, p. 86 i 92).

62. Sobre les estratègies familiars per a l'ascensió i la consolidació en els àmbits del poder, vegeu Amelang (1986) i, molt especialment, Fargas (1997).

63. «Liste des ecclesiastiques du Roussillon qui peuvent prétendre a l'Evesché par leurs mérites»:

Le reverend père Fontanelle, prieur du couvent dez frères prescheurz de Perpignan, homme d'une grande vertu, très docte et grand predicateur. Il est frère de M. le Président Fontanelle. Ce religieux, avant quiter le monde, a très bien servy le Roy en qualité de cappitaine de chevalleyrie [?] dans le régiment du Comté d'Ille durant les guerres dernières.

Que «le reverend père Fontanelle», acabat d'arribar com aquell que diu, figuri com a candidat per ocupar el bisbat rossellonès fa sospitar que hi pugui pesar també la influència del seu germà Josep. Al capdavall, la tònica general entre els refugiats de l'elit catalana al Rosselló, com arreu, era projectar el clan familiar en els ressorts de poder. L'Església rossellonesa, fruit de la guerra i de l'arribada de nouvinguts del Principat, havia optat per una política de recompenses. Vegem un exemple que ve molt al cas: el servei de Josep Margarit a la corona borbònica havia estat determinant en les diverses destinacions episcopals del seu germà, el dominicà Vicenç Margarit, finalment bisbe d'Elna del 1669 al 1672, just el bisbat ara vacant (DHEC, II, p. 550-551). Paral·lel és el cas dels Trobat, en què el germà polític ajuda el germà religiós (Jané 2004, p. 340-345). A més dels casos dels Margarit i dels Trobat, hi ha els exemples de col·laboració familiar de Francesc de Sagarra o, en un nivell més baix, dels Pont (Jané 2006, p. 80 i 86). En definitiva: no s'ha de ser un religiós exemplar per optar a càrrecs eclesiàstics, perquè tal afer depèn més aviat d'influències i d'interessos polítics i familiars. De fet, a l'esmentat document de Carlier, el cas de Francesc té algunes característiques remarcables: d'entrada, dels set proposats, és el que du un comentari més extens; i és l'únic en què s'hi fa constar el servei a la monarquia, no pas com a religiós... sinó com a militar.

Malauradament per a Francesc Fontanella, la generació d'adaptació, la primera després de 1659, havia «col·locat» tots els catalans afectes i l'etapa era conclosa. Just aleshores, cap al 1670, la política eclesiàstica de la monarquia francesa va canviar de rumb de manera contundent: tots els bisbes seran francesos a partir d'aquell moment (Jané 2008, p. 263). Fontanella no serà bisbe d'Elna; ni ell ni cap dels altres sis proposats per Carlier.⁶⁴

SHAT, A1 296, p. 278 (Jané 2006, p. 137 núm. 145); agraeixo a Jané que m'hagi facilitat una reproducció del document.

64. Tot i que el mateix Carlier considerava millor per al servei reial el nomenament d'un bisbe francès en la carta que precedia la llista dels sis subjectes episcopals del país –per si era el cas que Lluís XIV volgués disposar d'un català (Jané 2006, p. 137).

Bibliografia

J. ALEGRET, «Tots els sonets de Francesc Fontanella», dins G. Sansano; P. Valsalobre [ed.], *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitaria, 2009, p. 207-232.

J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona: Ariel, 1986.

A. BOSCH, *Summari, index, o epitome dels admirables, y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya*, Perpinyà, 1628 [ed. facsimil: Barcelona, 1974.]

K. BROWN, «Context i text del *Vexamen* d'Acadèmia de Francesc Fontanella», *Llengua & Literatura*, núm. 2, 1987, p. 173-252.

J. CANAL, *Una vila catalana davant la mort. La pesta de 1650 a Olot*, Olot: Editora de Batet, 1987.

J. CAPDEFERRO, «*Aggiornamento* biogràfic de Joan Pere Fontanella (1575-1649)», dins G. SANSANO; P. VALSALOBRE [ed.], *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitaria, 2009, p. 125-162.

F. FONTANELLA, *Panegíric a la mort de Pau Claris*, ed. de M. Clarasó; M.M. Miró, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2008.

A. COLLELL, *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*, Barcelona: Casa Prov. Caridad, 1965, p. 128-130.

J. COSTA; A. QUINTANA; E. SERRA, «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya», dins B. Schlieben-Lange; A. Schönberger [ed.], *Polyglotte Romania. Homenatge a Tilbert Dídac Stegmann*, vol. I, Frankfurt del Main: Domus Editoria Europaea, 1991, p. 257-294.

J. DANÓN, «Protomédicos y protomedicato en Cataluña», *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, núm. 16, 1996, p. 205-217.

DBA: *Diccionari biogràfic*, 4 vol., Barcelona: Albertí editor, 1966-1970.

DGC: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, a cura de J. Sans [dir.] et al., vol. VI, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2000.

DHEC: *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, 3 vol., Barcelona: Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, 1998-2001.

M. A. FARGAS, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona: Fundació Noguera, 1997.

A. FELIPO, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVII (1611-1700)*, València: Generalitat Valenciana, 1991.

V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987.

E. FOSALBA, «Implicaciones teóricas del alegorismo autobiográfico en la égloga III de Garcilaso. Estancia en Nápoles», *Studia Aurea*, núm. 3, 2009, p. 1-66. [www.studiaeurea.com/articulo.php?id=98]

G. GRILLI, «Clarís, Home Polític (segons Francesc Fontanella)», dins P. VALSALOBRE; G. SANSANO [ed.], *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Belcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006, p. 225-244.

O. JANÉ, *França i Catalunya al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, tesi doctoral dirigida per Jean-Pierre Amalric i Antoni Simon i Tarrés, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2004.

O. JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona: Afers, 2006a.

O. JANÉ, «L'elit catalana al Rosselló després de 1652: una generació d'adaptació», dins P. VALSALOBRE; G. SANSANO [ed.], *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Belcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006b, p. 65-91.

O. JANÉ, «L'assimilation du Roussillon à la France : une question de temps... judiciaire», dins C. Villain-Gandossi; J. Lorenz [dir.], *Le temps vu par... Actes du 129ème Congrès des Sociétés Historiques et Scientifiques, Besançon, du 19-23 avril 2004*, Editions électroniques du CTHS, 2008. [<http://cths.fr/ed/edition.php?id=5023>].

P. LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*, vol. I, La Roche-sur-Yon: Imprimerie Centrale de l'Ouest, 1975.

M. J. LORENTE: «La vida acadèmica», *L'Avenç*, núm. 53, 1982, p. 58-63.

E. MIRALLES, «Per a una lectura de l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia* de Francesc Fontanella», dins G. Sansano; P. Valsalobre [ed.], *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitaria, 2009, p. 271-301.

E. MIRALLES; P. VALSALOBRE, «Del carrer al paper: el carnaval literari del 1647 a Barcelona en el context de la guerra dels Segadors», comunicació presentada al *XVIII Simposi de la Societat Espanyola de Literatura General i Comparada*, Alacant, 10 de setembre del 2010.

M.M. MIRÓ, «Francesc Fontanella», dins Francesc Fontanella; Joan Ramis i Ramis, *Teatre barrocc i neoclàssic* ed. de M.M. Miró; J. Carbonell, Barcelona: Edicions 62-“La Caixa”, 1982, p. 5-10.

M.M. MIRÓ, «Estudi crític», dins Francesc Fontanella, *Tragicomèdia pastoral d'Amor; firmesa i porfia. Lo Desengany, poema dramàtic*, ed. de M.M. Miró, Barcelona: Institut del Teatre-Diputació de Barcelona, 1988, p. 9-50.

M.M. MIRÓ, «Circe i Proteu en el teatre de Francesc Fontanella o la innovació barroca en l'efímer de l'espai escènic», dins A.M. Badia i Margarit; M. Camprubi [ed.], *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988), Barcelona: Associació Interna-

cional de Llengua i Cultura Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 235-246.

MIRÓ [ed.], *La poesia de Francesc Fontanella*, 2 vol., Barcelona: Curial, 1995a.

F. FONTANELLA, *Lo desengany*, ed. de M.M. Miró, Madrid: Editorial Bruño, 1995b.

F. FONTANELLA, *Antologia poètica*, ed. de M.M. Miró, Barcelona: Curial, 1998.

M.M. MIRÓ, «El poeta Francesc Fontanella de la revolta catalana al congrés de Münster (1640-1643)», *Revue d'Études Catalanes*, núm. 4, 2001, p. 29-41.

MNA: *Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, a cura de F. Schwartz; F. Carreras; P. Voltas, vol. XIV, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1913.

T. de MONTAGUT, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Vol. I. *Estudi*, Barcelona: Fundació Noguera, 1987.

J.L. PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic: Eumo, 1997.

A. PAULÍ, *Resumen histórico del monasterio de Nuestra Señora de los Ángeles y Pie de la Cruz de Barcelona*, Barcelona, 1941.

M. PÉREZ, «"Dogmatizadores de malas doctrinas". Els juristes i les institucions catalanes en un temps de conflicte (1563-1602)», *Afers*, núm. 60, 2008, p. 401-430.

C. PIZARRO, «La imprenta oficial del Consell de Cent en el siglo XVII: Sebastián y Jaime Matevat (1631-1644)», dins M.I. de Páiz Hernández [ed.], *La memoria de los libros: estudios sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América*, vol. I, Salamanca: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, 2004, p. 519-538.

A. ROSSICH, «La mort de Francesc Fontanella: a propòsit d'una falsa atribució», *Revue d'Études Catalanes*, núm. 4, 2001, p. 87-100.

A. ROSSICH; P. VALSALOBRE [ed], *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006.

J. SADERRA, «Contribució a la biografia d'en Joan Pere Fontanella, Jurisconsult Català», *La Garrotxa*, núm. 1874 (núm. extra Nadal), 1975, s.p.

J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956.

A. SIMON, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008a.

A. SIMON, «El braç militar de Barcelona segons un cens del juny de l'any 1641. Composició i actituds polítiques», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. XXVI, 2008b, p. 231-253.

A.M. TORRENT, «Pròleg», a F. Fontanella, *Lo desengany*, ed. d'A.M. Torrent, Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 5-12.

X. TORRES, *La guerra dels Segadors*, Vic-Lleida: Eumo-Pagès Editors, 2006.

X. TORRES, «El poeta al peu del canó. Francesc Fontanella, sobrintendent d'artilleria», dins G. Sansano; P. Valsalobre [ed.], *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitaria, 2009, p. 162-177.

P. VALSALOBRE, «Francesc Fontanella: una biografia excessiva», *Revista de Catalunya*, núm. 239, 2008, p. 71-98.

P. VALSALOBRE, «L'obra (o la vida) de Francesc Fontanella en l'esquinç de 1652-1659», dins O. Jané [ed.], *Actes del Col·loqui Internacional Del Tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: un model en construcció / Actes du Colloque International Du Traité des Pyrenées (1659) a l'Europe du XXI siècle: un modèle en construction?*, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya (en premsa).

P. VILA, «L'etapa rossellonesa de Francesc Fontanella», *L'Estruç. Revista Literària*, núm. 6, 1983, p. 3-7.

P. VILA, «Un testament de Francesc Fontanella de 1658», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XLVIII, 2007, p. 343-353.